

Toplumsal Çözülme ve Parçalanma: Tüketim, Bireyselleşme ve Şiddet Üreten Aile

Social Resolusion and Disintegration: Consumption, Individualisation and Family Producing Violence

Mehmet Güven Avcı

Özet: Toplumsal çözülmenin göstergelerinden birisi şiddetin toplumsal ilişkilerde doğrudan bir iletişim biçimi olarak öne çıkmasıdır. Özellikle aile içi şiddet günümüzde sürekli gündemde olan bir konudur. Ailenin koruyucu yapısından şiddet üreten bir yapıya bürünmesi, toplumsal bir örgütlenme olan ailenin ve ailedeki değişimin toplumun genelinde görülen dönüşüm ve değişimle ilişkili olarak incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Günümüzde yaşanan toplumsal değişmeyi açıklamada ise tüketim ve bireyselleşme kavramları öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Bireyselleşme, Şiddet, Aile

Abstract: One of the indicators of the social disintegration is the prominence of violence as a direct way of communication. Especially domestic violence is an issue which is constantly in the news nowadays. Family's turning into a violence generator position from its protecting character puts forth the necessity of studying the family-a social organization-and the very direct relation between the change and transformation in the family and the society in general. To explain the social change experienced nowadays, two issues like consumption and individuation come forward.

Keywords: Consumption, individuation, violence, family

Günümüzde şiddet davranışı önemli bir toplumsal sorun olarak çeşitli alanlarda tartışılmaktadır. Son dönemde ise özellikle çocuğa ve kadına yönelik aile içi şiddet gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Toplumsal çözülmenin göstergelerinden birisi şiddetin toplumsal ilişkilerde doğrudan bir iletişim biçimi olarak öne çıkmasıdır. Toplumun her kesiminden şiddet mağduru kadın ve çocuklara ait haberler gazetelerin üçüncü sayfalarından baş sayfalarına, ana haber bültenlerinin ilk haberleri arasına yerleştiler. Her geçen gün artan şiddet vakaları konu ile ilgili devlet politikalarının geliştirilmesine çeşitli dayanışma örgütlerinin ortaya çıkışına neden oldu. Ailenin koruyucu yapısından şiddet üreten bir yapıya bürünmesi, toplumsal bir örgütlenme olan ailenin ve ailedeki değişimin toplumun genelinde görülen dönüşüm ve değişimle ilişkili olarak incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sosyolojinin temel konusu olan toplum kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. "İnsanlar gereksinmelerini karşılamak yolunda en geçerli çözümü toplum biçiminde örgütlenmekte bulacaktır. Burada öncelikle vurgulanması gereken "insan sosyal hayvandır" benzeri Yunan filozoflarının saçmalıklarına dayanarak, nedendir bilinmez insanların mutlaka toplum biçiminde örgütlenmelerinin kaçınılmaz olmadığıdır. Toplum, insanın doğa karşısında olası tutumlarından yalnızca birisidir. Ve

*çeşitli maddi koşullar sonucu insan için en verimli çözüm yolu olmuştur.*¹ Aileden başlayarak devlete kadar tüm toplumsal örgütlenmeler bu ihtiyacın sonucudur. Günümüzde toplum olmanın sınırlarının zorlanması ile karşı karşıyayız. Gelişen noktada bireylerin tüm bu toplumsal ilişkilerden koptukları daha doğru bir ifade ile koparıldıkları görülmektedir. Şiddet ve çözülme toplumsal örgütlenme ve çözümü iten sonuçlarla ilgilidir. Aile içi şiddet bunun göstergelerinden biridir, şiddeti bireysel bir olay veya poliseye bir sorun olarak değerlendiremeyiz. Gündelik yaşamın bütünlüğünün bozulduğu ve çözümden uzaklaşan yeni ilişkilerin geçerli olduğu günümüzde herkes birbirinin kurdu / ötekisi olmuştur. Birey-toplum, toplum-toplum ilişkisi de bu açıdan bütünleşilen ve uyum kurulan bir alan değil birbirini iten ve şiddet ilişkileri üreten bir alan haline gelmiştir. Bu ötekileşme, farklılaşma geçmişten günümüze sürekliliğini koruyan, değişmelere karşı mesafeli en muhafazakar kurum olan aile içinde de geçerli hale gelmiştir.

Aile ve diğer tüm örgütlenmelerle birey arasındaki ilişkiyi yeniden düzenleyen bu değişimin açıklanması küreselleşme, tüketim, bireyselleşme kavramları ile mümkündür. Günümüzde küreselleşme, kapitalizmin çıkarları doğrultusunda ihtiyaç duyulan tüketen bireyi yaratma çabası içerisinde. Bu yeni ilişkiler içinde birey-toplum ilişkisi de belli değişikliklere uğramıştır. *“Modern toplumun üretici toplum olarak nitelendirilmesinin tersine “geçmodern, ikinci modern, sürmodern, ya da post modern evrede, modern toplumun kitleli endüstriyel işgücüne ve zorunlu askerliğe pek ihtiyacı kalmamıştır; toplum, üyelerini tüketiciler olarak değerlendirme ihtiyacındadır.”*² Artık üretmenin ve çalışmanın yüceltilmesinin yerini tüketmenin kutsanması almıştır. Üretimin teknolojiyle birleşmesi sonucu yeni boyutlar kazanan kitle üretimi kendi sürekliliğini ancak tüketimle karşılayabilmektedir. Üretim-tüketim dengesi arasındaki çelişki ve gerilimler birbirini iten ve yenileyen sürekli krizlerle, bunalımlarla, yıkımlarla varlığını sürdürebilmektedir. Bu nedenle gündelik ilişkilerde şiddet tüketimin yaygınlaşması eğiliminin içinde bir öz olarak vardır. Batı kapitalizmi hızla tüketen bireylere ihtiyaç duymakta ve dünyayı bu yönde yeniden şekillendirmektedir. Kapitalizm ile tüketim ve şiddet arasındaki ilişki yeni bir ilişki değildir. Ancak artık vurgu ve öncelik üretimden tüketime kaymıştır.³ Bu durum bireyin ve toplumun yeniden şekillendirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Doğal olarak Batı sömürsünün biçimi de bu yönde değişmektedir. Tüketimi desteklemek ve yaygınlaştırmak için moda, reklam, medya ve mekansal dönüşümlerle birey her yönden sarılmaktadır. Artık bireyin kimliğini yaşadığı toplumsal örgütlenmeler değil tükettiği ürünler belirlemektedir. Aile yaşamı bu açıdan tüketim mekanı ve düzeni veren ilişkilerin yeniden üretildiği temel birimlerden biri olmaktadır. Aile birimi bir yandan verili ilişkiler

¹ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 19.

² Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 92.

³ A.e., s. 93.

içinde düzeni içselleştiren temel alan olurken yeni ilişkilerin bütün gerilimine ve sorunlarına da ortak olmaktadır. Yeni dönemde aile tüketim mallarının sergilen- diği ve özdeşleştiği, görünür hale geldiği bir alandır. Baudrillard, nesnelere çağ- ı olarak adlandırdığı yeni dönemi “geçmiş uygarlıkların tümünde dayanıklı nesnelere, araçlar veya binalar kuşaklarca insandan daha uzun yaşamışken, bugün onların doğma- sını, gelişmesini ve ölmesini izleyen”⁴ insanların dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu dönem için üretilen nesnenin dayanıklılığı önemli bir kriter değildir. Çünkü her nesnenin modası geçecek ve kullanımı mümkün olmayacaktır. Bu durum net bir biçimde reklam dilinde ortaya çıkar. Bir dönem reklamlarda dayanıklılığı Cü- neyt Arkın’ın tekmeleri ile izleyiciye ispatlanmaya çalışılan buzdolaplarının ye- rini her geçen gün yeni bir özellik eklenen ve eskisinin artık işe yaramazlığı ilan edilen buzdolapları almaktadır. “İdeal olarak, hiçbir şey bir tüketici tarafından sıkıca kucaklanmamalı, hiçbir dil ölümleri bizi ayırana kadar taahhüdüne varmamalı, hiçbir ihtiyaç tamamen doyurulmuş olarak görülmemeli, hiçbir arzu nihai addedilmemelidir... Tüke- time dayalı ekonomi mantığı, tüketicinin doyumunun anında olması gerektiğini söyler. Bu iki anlama gelir; Birincisi açıktır; tüketilecek mallar, uzun hazırlık çalışmalarını, bir beceri öğrenmeyi gerektirmemelidir, anında doyum sağlamalıdır; ama doyum da son bul- malıdır; hem de tüketim mallarının tüketilmesi için gereken zaman ‘dolar dolmaz.’ Ve bu zaman olabildiğince asgariye indirilmelidir.”⁵ Modası geçmiş bir nesnenin kullanımı ise kişinin toplumsal kimliğini zedelemektedir. Tüketim temelli düzenleme ile birlikte hayatın her alanına piyasa mantığı yerleşmiş, bilimden sanata spordan eğlenceye eğitimden sağlığa her durum piyasa mantığınca düzenlenmiştir. Her şeyin nesneleştirildiği sitemde bireye konulan hedef sunulan bu nesnelere her ne şekilde olursa olsun ulaşmak ve sahip olmaktır. Zevk ve mutluluk ancak bu şe- kilde sağlanmaktadır. Sahip olmak için ihtiyaca gerek yoktur. İstemek tek geçerli nedendir. Bu durum bir otomobil reklamında oldukça çarpıcı bir biçimde özetlenir. Otomobili almanın karşılayabileceği ihtiyaçları sayan satıcı, müşteriden oto- mobil almak istemesinin bu ihtiyaçlarla ilgisi olmadığı üzerine aldığı cevaplar karşısında “Bu arabaya gerçekten ihtiyacınız var mı?” diye sorar. Müşterinin verdiği cevap tüketim kültürünü bir cümle ile özetlemektedir. “Yok. Ama istiyorum.”⁶

Tüketim kültürü, tüketim toplumu olarak da tanımlanan bu yapıda tüketme sadece meta ile sınırlı kalmamaktadır. Dayatılan bu kültür bedenine zevk ve haz almasına üzerine kuruludur. “Beden, duyarlılığı yüksek ve tavında bir haz aracıdır... Bu bağlamda, küreselleşmenin kültürel kodları, doğrudan tüketimi ve üretilen nesnelere tüketimini sağlayacak bedenleri esas almaktadırlar.”⁷ Bedenin doyuma ulaştırılması- nın yanı sıra bedenin kendisi de bir tüketim aracı olarak sunulmaktadır. Dayatı-

⁴ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.

⁵ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, s. 94.

⁶ (Çevrimiçi) www.renault.com.tr, 25.12.2009.

⁷ Sezgin Kızılcılık, “Küreselleşme, Beden ve Şizofreni”, *C.Ü.Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), (2003 Özel Eki), s. 90

lan güzellik, seksilik, çekicilik anlayışına göre arızalı olan parçalar değiştirilmekte, "heyecan verici", "mest edici" hale getirilerek ötekinin erotik bakışına sunulmakta, maddi değeri olan bir nesneye dönüştürülmektedir. Piyasa mantığının toplumun her alanına yayılması birlikte toplumsal ilişkiler, ilişki kurulan bireyler artık birer tüketim nesnesi haline gelmiştir. Tüketimin geldiği nokta yoksullukla birleştiğinde önemli toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Ancak ortaya çıkan sorunlar sadece yoksullukla bağlantılı değildir. Tüketim alışkanlıkları güçlü bir yoksunluk duygusunu da beraberinde getirmektedir. Ekonomik anlamda düzenli bir gelire sahip olanlar da kendilerine sunulan ve tüketilmesi mutlak olarak ilan edilen mallar karşısında yoksunluk duygusunu yaşamaktadırlar. Sonuç olarak toplumun çok büyük bir kısmı bu duygunun içerisinde. Önceliğin artık tüketimde olması toplumların bu yönde düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Tüketime dayalı bir toplum, toplumsal gerçeklikten, toplumu toplum yapan örgütlenmelerden kopmuş bireyler gerektirmektedir. Hedeflenen öncelikle tüketim noktasında, bireyler arasında toplumsal çevreye ve tarihe dayalı farklılıkları ortadan kaldırmak benzeşmiş bireyler meydana getirmektir. Tüm bireylerin ulaşmaları gereken nesnelere aynıdır. Moda, reklam ve medya ile ulaşılması zorunlu nesnelere belirlenir. Bedenler ancak belirtilen biçimlerde olursa güzeldir. Bu benzeşme ile birey içinde bulunduğu toplumsal grup ve sınıflardan kopmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi tüketime yönelik bir toplum yapısı yönünde yapılan mekansal düzenlemeler de doğal bir biçimde bireyin toplumla ilişkisinde kırılmalara yol açmaktadır. Buluşma ve vakit geçirme yerlerindeki değişim, bireylerin bu yöndeki tercihleri "*yerleşim alanlarından gelen insanların yüz yüze görüşebildiği, tesadüfen karşılaşabildiği, birbirine dayanıp kafa tutabildiği, konuşup, kavga edip tartıştığı ya da görüş birliğine vardığı, özel sorunlarını kamusal düzleme taşıdığı kamusal meseleleri de özel kaygıları haline getirdiği, kentsel mekanların sayı ve hacim olarak hızla küçülüyor olması*"⁸ bireyle toplum arasındaki mesafeyi arttırmakta, birey toplumsal gerçeklikten kopmakta toplumca oluşturulmuş değer yargıları ve normlardan uzaklaşmaktadır. Yeni değer yargıları ve olaylar karşısında ortak anlayışların oluşması mümkün olmamaktadır. İletişim ve bilişim teknolojilerinde gelişmeler, bu teknolojilerin tüketiminin yaygınlaşması da bireyselleşmeyi önemli ölçüde hızlandırmaktadır. Bu konudaki teknolojik gelişmeler bir yandan bireyler arasındaki iletişimi engelleyen uzaklığı ortadan kaldırırken, diğer taraftan ulaşılması mümkün mesafeleri de geçersiz kılmakta, yüz yüze ilişki kurulabilmenin mümkün olduğu durumlarda bile ilişkinin teknolojik araçlarla sağlanmasına yol açmaktadır. İnsanlar arasındaki paylaşım artık yoğun bir biçimde internetteki paylaşım siteleri aracılığıyla yürümektedir. Bu durum konu ile ilgili olarak televizyona getirilen eleştirilerin çok daha ötesine geçmiştir. Artık toplu halde televizyon izlemek bile çok yaygın bir davranış

⁸ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, s. 29.

biçimi değildir. Diziler, filmler, maçlar internet üzerinde izlenmekte, yorumlar, tepkiler internet üzerinden verilmektedir.

İnsanlar arasındaki ilişkide mesafenin ortadan kalkması, yeni ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasının sonucunda toplumla birey arasındaki ilişkinin gevşemesi içinde bulunan toplumsal yapının bireyin davranış biçimlerini belirlemesini ortadan kaldırmakta, toplumun sınırları aşarak kurulan ilişkiler bireyde içinde yaşadığı toplumsal yapıya ait olmayan davranışlar gelişmesine yol açmaktadır. İnternet kullanımının toplumla birey arasındaki mesafeyi arttırması sadece kişiler arasında sağladığı yeni ilişki biçimiyle ilgili değildir. Bu ağ içerisinde hemen her konuda bilgi edinmeyi sağlayacak kurumlar, kuruluşlar, örgütler, gruplar ve kişilere ait web sayfaları bulunmaktadır. Öğrenmek için internet yeterlidir. Bireyin bu konuda diğer kişilere, aileye, arkadaşlara, okula, kısaca topluma ihtiyacı yoktur.⁹ Günümüzde kişilerin karşılaştıkları sorunlar karşısında ilk başvuru aracı bilgisayar ekranıdır ve her türlü bilgiyi bu ekrandan eksiksiz alacağı inancındadır. Temelinde Batı merkezli düzenleme ihtiyacının yattığı bu toplumsal değişim bireyi kuşatan, kültür aktarımında bulunan, sorunlarını çözen, dayanışma sağlayan ve en önemlisi bireyi kontrol eden örgütlenmeleri parçalamaktadır. Bireyin içinde bulunduğu ilk örgütlenme olan ailenin bu süreçte parçalandığını ve işlevlerini yitirdiğini görmekteyiz. Aile gelinen süreçte toplum adına en önemli görevi olan kültür aktarma görevini yerine getiremez olmuştur. Geleneksel aileden modernizmin ideal olarak sunduğu çekirdek aileye geçişin ardından bugün çekirdek ailenin hızla parçalandığı görülmektedir. Ailenin parçalanması sadece fiili boşanma ile yaşanan bir durum değildir. Toplumda evlilik durumunun sona ermeden ayrı yaşamaların arttığı da gözlemlenmektedir. Bu durumun tüketim kültürü ile bağlantısı önemli bir inceleme konusudur. Ancak tüm bunların ötesinde ailenin bir arada bulunma süresi yukarıda bahsettiğimiz bireyselleşme ve “esnek çalışma” denilen düzenli iş zamanı yapısını ortadan kaldıran “iş”in değişen yapısı nedeniyle oldukça kısalmıştır. Geleneksel aile yapısında kültürel aktarımı ailenin büyükleri, dedeler ve nineler tarafından yapılırken, idealize edilen çekirdek ailede bu görev anne babaya verilmiş aile standart zamanlarda, akşam yemekleri, hafta sonları gibi, bir araya gelmiştir. Ancak bahsettiğimiz değişimler sonucunda bu standartlaşma da ortadan kalkmıştır. Bu durum aile kurumunun, içindeki bireyler, özellikle de çocuklar ve gençler üzerinde kontrolünü kaybetmesine yol açmaktadır. Ailede görülen bu parçalanma dayatılan tüketim kültürü ile birleştiğinde ailede aile bireylerinin sınırsız tüketim isteklerini karşılayamayan anne ya da babanın, toplumumuzda özellikle babanın, toplumsal kontrol konusundaki meşruiyeti de ortadan kalkmaktadır.

Ailenin bir kontrol mekanizması olarak meşruiyetini yitirmesi, kontrol amaçlı her eyleminin şiddet olarak algılanmasına, kontrol sağlanamadıkça sertleşen ey-

⁹ Adem Solak, *Eğitim Yolunda Şiddet*, Hegem Yayınları, Ankara, 2007, s. 245-246.

lemler ailenin şiddet uygulayıcı bir aktör haline gelmesine yol açmaktadır. Daha önce şiddet olarak nitelendirilmeyen davranışlar, şiddet olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Toplumda düşük olan şiddet eşiği, ailenin de meşru bir otorite olarak görülmemesi ile birleştiğinde aile içi şiddet konusundaki mağdur sayısının arttığı görülmektedir. Bu günkü şiddet tanımları noktasından bakıldığında bu durum gizli kalmış şiddetin açığa çıkması olarak da görülmektedir. Diğer taraftan aile bireylerinin yukarıda bahsettiğimiz tüketim kültürü ile birbirlerini nesneleştirmeleri özellikle kadın erkek ilişkilerinde şiddet üretmektedir. Çünkü ilişki, istemek ve sahip olmak ya da tüketildikten sonra kurtulmak ve yenisi aramak üzerine kuruludur. Son dönemde ortaya çıkan kadına yönelik şiddet olaylarını bu noktadan değerlendirmek gerekmektedir. Sonuç olarak toplumda bireyi koruyan ve problemleri çözen diğer taraftan bir toplumsal kontrol mekanizması ve otorite olan tüm toplumsal örgütlenmeler gibi aile de tüketim ve bireyselleşmenin toplumda hızla yayılması ile birlikte baskı ve şiddet üreten örgütlenmelere dönüşmüştür. Günümüzde ailenin genel toplumsal ilişkiler düzeni içinde şiddet üreten bir kuruma dönüşmesi karşısında, şiddet ile dayatılan toplumsal yapı ve çözüm arasında bağlantı kurmak yerine, sorunları gündelik ilişkiler içinde kişiselleştirerek, sınırlı olarak çözüme çabası “sosyal hizmet” kurumlarının, sivil toplum örgütlenmelerinin ve psikologların öne çıkmasına neden olmuştur. Gidererek bu kurumlar ve çalışanları sorunun varlığı ve çözümsüzlüğüne dayalı olarak varlığını sürdüren standart test ve formlarla “kırtasiye işleri” yürüten duyarsız kurumlar haline gelmişlerdir. Son dönemde ise aile danışmanlığı “popüler” bir meslek ve aile kurumunun “kurtarıcısı” olarak gündeme gelmektedir. Aile içi şiddet ve parçalanmanın getirdiği açmaz yeni kurumlar yaratarak bu açmazı sürdürmenin aracı haline gelmiştir. Pedagojik olarak bilinçlenmenin getireceği faydalar açıktır ancak toplumsal ilişkiler ve bu ilişkileri etkileyen olgulardan bağımsız düşünmek çözümden uzaklaşmaya yol açmaktadır. Küresel düzen bir yandan toplumsal ilişkileri ve örgütlenmeleri parçalarken, toplumsal çözülmeyi egemen ilişkileri tehdit etmeyecek biçimde doğal ve sürekli hale getirmektedir. Mevcut egemen ilişkiler ve çözüm darlaştıkça bu açmazdan kurtulmak mümkün değildir. Toplumsal değişme karşısında en muhafazakar kurum olan ailenin tükenişi, şiddet üreten bir kurum haline dönüşmesi, toplumsal değişimin yönünün tıkanmasından, yeni bir aşama amaçlamayan ancak tüketim ve bireyselleşmeyi bir “yenileşme” olarak sunan ve bu araçlarla mevcut egemenlik ilişkilerin koruyan küresel düzenin dayattığı toplumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle sorunların çözümünü, toplumsal çözülme ve tükenişi, kendi içinde değil, bu ilişkiler dışında yeni ilişkiler üretmekle aşmak mümkündür.